

Hvorfor spørre?

Norsk etnologisk gransking og spørrelistas framtid

Audun Kjus

Norsk etnologisk gransking / Norsk Folkemuseum
audun.kjus@norskfolkemuseum.no

Abstract

Norwegian Ethnological Research (*Norsk etnologisk gransking* / *NEG*) is a tradition archive and a research institution. Since 1946 the archive has been documenting cultural history by means of qualitative questionnaires. We are now developing new electronic tools, and we need to define the objectives that these tools should serve. The text examines and discusses the archive's reasons for existence in a present-day context

The original charter of NEG was to document traditional knowledge in a rapidly changing and modernized society. In the late 1970s the objectives were redefined to include the documentation of present-day culture. The UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (Paris October 17, 2003, offers an opportunity to reconsider how we may function as a tradition archive. The text points out how the functions of archives in modern societies have been systematically neglected in the process of implementing the UNESCO convention in Norway.

A recent government report, *Kulturutredningen* 2014, (NOU2013:4) stresses the democratic qualities of cultural institutions. Culture activities form the foundation of communities. The democratic ideal stating that every citizen should have the opportunity to participate in shaping their living conditions, implies that we should keep an open eye on the democratic potentials of the various institutions and strive to realize these potentials. Finally, the text attempts to identify and discuss the democratic qualities of NEG.

Keywords:

- *tradition*
- *intangible cultural heritage*
- *ethnology*
- *democracy*
- *qualitative method*

Spørrelistas historiske bakgrunn

Spørrelistar var i bruk på 1700-tallet. Land og folk i vid forstand ble betraktet som statens viktigste ressurser, og for å utnytte disse ressursene rasjonelt måtte statsadministrasjonen kjenne dem. For å få oversikt over forskjellige forhold sendte sentraladministrasjonen spørrelistar til statens embetsmenn og tjenestemenn, oftest til prestene eller futene (Ropeid 1979; Herstad 2003).

På tysk område på midten av 1800-

tallet ble bruken av spørrelistar mindre direkte underlagt statens interesser ved at spørrelistar ble utformet for å gi materiale til å svare på problemstillinger formulert av mer fristilte, selvstendige forskere. Innsatsen til berlindosenten Wilhelm Mannhardt var et vannskille i denne historien (Lid 1931). Han ønsket å kartlegge skikker og trosforestillinger knyttet til innhøstingen av avlingene, og han engasjerte vitenskapsmenn og venner av vitenskapen i mange land for å distribuere lister og samle

inn svar. Den kulturhistoriske dokumentasjonen med spørreliste som fremdeles pågår i de nordiske landene er direkte forbundet med innsatsen til Mannhardt.

I Norden var det først og fremst sven-skene som videreutviklet metodene for spørrelisteinnsamling (Rehnberg 1947). I Lund begynte Svenska landsmålsföreningen å sende spørreliste til egne medlemmer (fra 1877). Folkloristen Carl Wilhelm von Sydow ved Folkliksarkivet i Lund arbeidet bevisst med å utvide dette nettet med faste informanter. I Göteborg fulgte Västsvenska folkminnesföreningen eksempelet fra Lund, med det tillegg at de inngikk samarbeid med lokalaviser om å holde *pristävlingar* (fra 1919). Her har vi fenomenet vi i Norge kjenner som *minneoppgaver*. Åpne opprop om å skrive ned erindringer om visse oppgitte temaer, der de beste svarene blir premiert. I 1928 tok Nordiska Museet et radikalt skritt. Etter modell fra det faste nettverket de hadde i Lund, ble det etablert et landsdekkende nettverk med faste respondenter. Liknende nasjonale virksomheter ble siden opprettet i de andre nordiske landene.

Spørreliste er et spesielt ord. For å forklare hvordan vi bruker denne betegnelsen i Norsk etnologisk gransking, kan vi sammenlikne med de nært beslektede dokumentasjonsformene *intervju* og *spørreskjema*. Metodene kan grovt skilles fra hverandre ved å si at et intervju er en utspørring ansikt til ansikt, men ved en spørreliste utveksles spørsmål og svar ved at man sender hverandre brev. Et spørreskjema har lukkede svaralternativer (med tanke på kvantitative analyser av svarene), mens en spørreliste inviterer den som svarer til å produsere sammenhengende tekst. Den bevisste rendyrkingen av spørrelistedokumentasjonen, slik den her er beskrevet, begynte først på slutten av 1970-tallet (Skjelbred 2006). Frem til da var NEG-s spørreliste en god blanding av disse tre

formene. De som svarte, gjorde det på flere og ulike måter. Noen svarte (som i dag) først og fremst ut fra egne minner. Andre intervjuet kunnskapsrike, gamle folk, og de kunne drive nokså omfattende feltarbeidsvirksomhet. Man ser også eksempler på at medarbeidere, som hjemmelsmenn på vegne av lokalsamfunnet, har foretatt arkivstudier for å finne svar på spørsmålene, som kunne være både svært åpne og svært lukkede.

Immateriell kulturarv

Da Stortinget i 2007 ratifiserte UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven, forpliktet den norske staten seg til å ta vare på slik kulturarv med alle hensiktsmessige midler (art. 13 og 14). Konvensjonen sier at det skal utarbeides nasjonale og internasjonale lister over verneverdig og over truet immateriell kulturarv. I tillegg skal konvensjonspartene gjøre en målrettet og bestemt innsats på en rekke områder. Blant vernetiltakene er å legge forholdene til rette for institusjoner som dokumenterer immateriell kulturarv og lette tilgangen til slike institusjoner (art. 13,d,iii). Jeg merker meg dette punktet fordi det åpenbart handler om Norsk etnologisk gransking.

I regjeringens anbefaling av konvensjonen får vi vite at en ratifisering ikke vil bety store nye utgifter, for i Norge er den aktuelle kulturarven allerede ivaretatt av etablerte institusjoner på kulturfeltet (St.prp.nr. 73, 6). Men immateriell kulturarv var et nytt begrep i Norge. Hvordan kunne det ha seg at regjeringen mente den allerede hadde et godt grep om dette? Jo, de fenomenene UNESCO vil ta vare på var allerede kjent under andre navn, først og fremst som *tradisjoner* og *skikker*. Institusjonene regjeringen viser til ble dannet på første halvdel av 1900-tallet, ved en institusjonalisering av et kunnskapsfelt som hadde

vokst frem på 1800-tallet. Spydspissene på feltet var de såkalte tradisjonsfagene, *folke-minne-* og *folkelivsgransking* (senere omdøpt til *folkloristikk* og *etnologi* – i dag innbakt i universitetsfaget *kulturbhistorie* (Oslo) eller *kulturvitenskap* (Bergen)). Etableringen av disse fagfeltene var ikke noen ren akademisk øvelse. Det skjedde i tett samspill med massemobiliserende folkebevegelser, dypt engasjerte privatpersoner og utøvende kunstnere. Den folkloristiske forskningsdisiplinen ble bygget opp omkring Norsk Folkeminnnesamling, som er dannet med bidrag fra over 300 folke-minnesamlere fra hele landet. Norsk etnologi vokste frem ved Norsk Folkemuseum, ut fra ønsker om å forstå de kulturelle sammenhengene museums-gjenstandene var hentet fra. Man hadde en rimelig arbeidsfordeling ved at folkeminnnesamlingen samlet tekster som kunne puttes i arkivskuffer mens folkemuseet samlet gjenstander som kunne stilles ut. Parallelt med de to sentralinstitusjonene ble det bygget opp mange regionale eller lokale folkeminnnesamlinger og folkemuseer.

I 1946 ble det trykket en programmerklæring for den nye institusjonen Norsk etnologisk gransking (Hoffmann 1946). Her står det at NEG skal dokumentere *arbeidsformer og livsformer overlevert fra generasjon til generasjon*. Arbeidsområdet konkretiseres som *produksjonsmåter, håndverk og husstell i det eldre jordbrukssamfunnet*, og spissformuleres som *den tradisjon som er knyttet til den materielle kultur*.

Det opprinnelige mandatet til Norsk etnologisk gransking gir mening ut fra den opprinnelige arbeidsfordelingen mellom Norsk Folkemuseum og Norsk Folkeminnnesamling. Vi kan se dette opp mot den helheten av immaterielle kulturuttrykk som UNESCOs konvensjon vil ta vare på. Konvensjonen definerer fenomenet *immateriell kulturarv* med to grep. Først erklærer den at immateriell kulturarv betyr *praksiser,*

fremstillinger, kunnskap, ferdigheter og dertil hørende materielle betingelser (instrumenter, gjenstander og kulturelle rom) som grupper og enkeltpersoner anerkjenner som del av sin kulturarv. Deretter konkretiseres feltet ved at konvensjonen sier den immaterielle kulturarven blant annet er å finne på følgende fem felter: 1) *muntlige tradisjoner*, 2) *utøvende kunst*, 3) *skikker, ritualer og fester* 4) *kunnskaper og praksiser om naturen og universet* og 5) *tradisjonelt håndverk*.

Mens tyngden i innsatsen til Norsk Folkeminnnesamling var å finne i dokumentasjon av folkediktning (punktene 1 og 2) og folketro (punkt 4) satset Norsk etnologisk gransking på å dokumentere skikk og bruk i hverdag og fest (punkt 3) og tradisjonelle håndverk (punkt 5). Mellom de to tradisjonsarkivene var det to ganske store felter av overlapping når det gjaldt sykdom og helse (punkt 4) og årets og livets fester og høytider (punkt 3), men det var først da den aktive innsamlingen ved Norsk Folkeminnnesamling avtok på 1960-tallet at Norsk etnologisk gransking aktivt begynte å samle muntlige tradisjoner, som historiske sagn og memorater.

Dokumentasjon av immateriell kulturarv er et viktig siktemål for Norsk etnologisk gransking, men det kan være grunn til å snu på spørsmålet: Hvilken betydning har dokumentasjon og målrettet arkivdannelse for arbeidet med å ta vare på og videreføre Norges immaterielle kulturarv? Spørsmålet melder seg fordi dette er et følsomt tema i ABM-utviklings utredning av immateriell-kulturarv-feltet i Norge, en utredning som var ment å legge grunnen for Norges implementering av UNESCO-konvensjonen.

I selve konvensjonsteksten er *dokumentasjon* utvetydig med som et av mange påkrevde tiltak for å sikre den immaterielle kulturarvens levedyktighet (St.prp. nr. 73, s. 11). Like selvfølgelig finner vi dokumentasjon med i mandatet ABM-utvikling fikk til å utrede feltet immateriell kulturarv

i Norge. De skulle blant annet ”kartlegge hva som faktisk finnes av dokumentasjon og definere udekkede felt, historisk og i vår egen samtid” (*Immateriell kulturarv i Norge* 2010, s. 6). Helt avslutningsvis i rapporten, blant forslagene til tiltak, får vi også vite at det bør utvikles et ”digitalt verktøy for å tilgjengeliggjøre immateriell kulturarv på nasjonalt nivå” (s. 117). Men siden er det, så vidt jeg kan se, ikke gjort noe for å etablere et slikt nasjonalt elektronisk tradisjonsarkiv. Årsaken kan være at utredningen på en pussig måte definerer dokumentasjon ut av vernebegrepet.

Utredningen trekker opp ett skille mellom vern og forvaltning (s. 34 ff.). Til vernet hører utøvelsen av tradisjonen. Til forvaltningen hører dokumentasjon av, forskning på og spredning av informasjon om tradisjonen. Det første blir betegnet som å videreføre *kunnskaper i* kulturarven, mens det andre betegnes som å videreføre *kunnskaper om* kulturarven. I fortsettelsen beskrives tradisjonsoverføringen i hovedsak som en mester/lærling situasjon: Det ene mennesket har utøverkompetanse og status som kulturbærer for tradisjonen. Det andre mennesket er foreløpig ikke en kulturbærer for den aktuelle tradisjonen, men kan bli det hvis tradiseringsprosessen lykkes. Det blir også sagt at det er kulturbærerne, tradisjonsutøverne med de praktiske ferdighetene, som har definisjonsretten. Det er de som eier tradisjonen.

Bildet som tegnes, er en sterk forenkling av hvordan tradisjoner videreføres. Betydningen arkivene har for utøvelsen og videreføringen av tradisjoner i moderne samfunn (Assmann 2011) blir i liten grad anerkjent. Det er et grunnleggende trekk ved sosiale praksiser vi oppfatter som tradisjoner, at historien til tradisjonen blir forstått som en vesentlig del av den. Vi som arbeider i tradisjonsarkiver, merker dette i vårt daglige arbeid. En dame ringer oss og ønsker materiale om gjerdeskikkene på

stedet der hun har sommerhus. Hun vil sette opp et gjerde, og da vil hun spille på lag med det lokale kulturlandskapet. En mann kontakter oss og vil lese alt materialet vi har om sanking av fôr i eldre tid. Han holder kurs i eldre jordbruksteknikker og arbeider med å skrive en bok om emnet. En annen mann kommer til oss og vil lese alt materialet vi har om vidjespenninger. Han er prest og arbeider med å legge til rette for moderne pilegrimsvandringar til Nidaros. Han forklarer at den såkalte Olavsspenningen hadde en viktig rolle i pilegrimstradisjonene. Norsk etnologisk gransking er det eneste arkivet han vet om der det finnes et omfattende materiale om vidjespenninger.

Tradisjonsarkivene samler og tar vare på et mangfold av perspektiver på tradisjonene. Mangfoldet er en kilde til handlingsrom og frihet. Det gjelder ikke minst for kunstneriske utøvere. For om lag ti år siden så vi en interessant vending i norsk folke-musikk, der mange yngre utøvere grep tilbake til stilidealene til ’bestefargenerasjonen’. Her fant de en råere og mer rytmisk spillestil. ’Foreldregenerasjonen’ var mer opptatt av klang. Ved å gå til arkivene hadde utøverne anledning til å nyfortolke tradisjonens historie, og finne holdepunkter til å videreutvikle og forbedre egne estetiske praksiser. Arkivet erstatter naturligvis ikke læreren, men arkivet gir demokratisk adgang til tradisjonens historie. Selv om din nærmeste overordnede i tradisjonslinjen sier ”du skal bruke buen slik”, kan du finne andre like gyldige autoriteter, som tillater deg å bruke buen sånn.

Arkivet tillater deg å betrakte tradisjonens historie kritisk. Ellers kan du finne nok av kulturbærere som gjerne vil opptre som tradisjonens voktere og overhoder. Det er ikke gitt at de har tatt seg bryet med å sette seg inn i hvilke variasjoner som finnes innenfor tradisjonen, også lokalt, og hvordan den har forandret seg. Denne situasjo-

nen er ikke spesiell for norsk folkemusikk. Tilsvarende *nyfortolkninger av tradisjonen med støtte i arkiver* har folklorister beskrevet nær sagt over hele kloden (Glassie 1999; McDonald 2013).

Imidlertid må man ikke nødvendigvis være spesielt kritisk anlagt for å ville gå til arkivene. Dyktige utøvere ønsker som regel å ha pålitelige kunnskaper om historien til tradisjonen. En av årsakene til dette er at de, som autoriteter innenfor tradisjonen, blir møtt med forventninger om at de også skal beherske tradisjonens historie. En annen årsak er at de, som dyktige utøvere, strever med å stadig forbedre prestasjonene sine. Tradisjoner består ikke bare av kopiering. For alle ferdigheter der det er mulig å utvikle mesterskap, og i alle praksiser som må tilpasses til nye sosiale situasjoner, foretar utøverne strategiske valg, optimaliseringer av tradisjonen med bakgrunn i kunnskapsbasene de rår over. Arkivene inngår i utøvernes kunnskapsbaser, enten direkte, når utøveren har praktisk tilgang til og vet hvordan arkivene kan brukes, eller ved faglitteratur og oppslagsverker som bygger på arkivene.

Utredningen til ABM-utvikling tilkjenner dokumentasjon og arkiver en sekundær rolle. Den sier at *kunnskaper i* tradisjonene, identifisert som handlingsbårne overleveringer fra mester til lærling, må være kjernen i vernet av den immaterielle kulturarven (*Immateriell kulturarv i Norge*, 115). *Kunnskaper om* tradisjonene har likevel en betydning, fordi gamle praksiser kan gjenoppdages og tilbakeføres til de levende tradisjonene. Men kunnskapen som finnes i arkivene betegnes samtidig som "frosset" og "død" kunnskap. Kunnskapen i arkivene har bare potensiell betydning for tradisjonene. Det er den *levende* overleveringen som gjelder. Ved bruken av metaforene *levende* og *død* kunnskap lages et hierarki av overleveringer, der praksiser som utvikles med støtte i arkiver kan betraktes som

mindre rene og mindre verdifulle enn praksiser som overleveres fra mester til lærling. Arkivenes egenverdi for tradisjonene, ved at de samler og tar vare på unike og grunnleggende kilder til tradisjonenes historie, underkjennes.

Ved å insistere på et vesentlig skille mellom *kunnskaper om* og *kunnskaper i* tradisjonene (et skille som står fjernt fra teksten i UNESCOs konvensjon) retter utredningen blikket mot eksperttradisjoner, der det er mulig å peke ut mestere som kan settes i sving med systematisk tradering. Man ser ikke relevansen i å dokumentere kunnskaper som ikke er spesielle, men som fort kan bli det, fordi samfunn endres. Ved NEG har vi for eksempel dokumentert hvordan begravelsesskikkene har endret seg i løpet av 1900-tallet. Hvordan vi behandler våre døde er åpenbart en del av vår immaterielle kulturarv, men å ta vare på kunnskapen på et felt som dette, faller utenfor horisonten til utredningen. Samtidig tar utredningen for lett på betydningen av de passive tradisjonsbærerne. Kunnskapene til dem som ikke er utøvere selv, men som kan vurdere verdien av utøvelsen, er ikke bare et biprodukt av *selve* tradisjonsprosessen. Ofte er det de passive tradisjonsbærerne som skaper et behov for og et miljø for at tradisjonen skal videreføres (Degh 1989). I utredningen får de et annenrangs eierskap til tradisjonene. Kunnskapen deres blir ikke betraktet som *kunnskaper i* tradisjonene, men som *informasjon om* dem.

ABM-utviklings utredning om immateriell kulturarv er ikke spesielt interessert i tradisjonsarkivene. Å utrede status for disse arkivene var en del av oppdraget, men vi får ikke presentert noen oversikt over hvilke arkiver som finnes, hva som er arbeidsfordelingen mellom dem, hva som er tilstanden til samlingene og på hvilke felter de driver med aktiv dokumentasjon. I *Kulturutredningen 2014* (NOU 2013:4) som ble

gjennomført tre år senere, får vi derimot vite at tradisjonsarkivene befinner seg i en slags krisetilstand og har behov for et nasjonalt løft. Samlinger som har hatt overordentlig stor betydning for utviklingen av kulturlivet og den politiske kulturen i Norge, har av ulike grunner havnet i skyggen i institusjonene der de befinner seg. Det må fremskaffes en nasjonal oversikt over hva disse arkivene rommer, innholdet i dem må reddes for ettertiden ved at det digitaliseres, og den unike kulturhistoriske dokumentasjonen disse arkivene representerer må gjøres åpent tilgjengelig for publikum (s. 158).

Immateriell kulturarv er omtrent det samme som skikker og tradisjoner, men vi bør merke oss hvilke nye føringer UNESCOs konvensjon legger for dette feltet. Interessene til folkegruppene som *har* tradisjonene blir tydelig satt i forgrunnen. For oss betyr det at vi må gi folk støtte til å dokumentere tradisjoner som de ønsker å ta vare på. Vi må forstå det som en del av oppdraget vårt å gi assistanse og faglig veiledning til prosjekter 'nedenfra'. Når det er et hovedmål at folk skal gis anledning til å videreføre tradisjonene sine og når NEG faktisk er lokalisert i en institusjon med en profesjonell publikumsavdeling og med et dedikert publikum, bør vi gjøre flere forsøk på å koble dokumentasjonsprosjekter og publikumsaktiviteter.

Samtidsdokumentasjon

I UNESCOs konvensjon er det folkegruppenes verdsettinger og behov for å videreføre sine kulturelle liv som skal være retningsgivende for vernearbeidet. Dette får vi merke oss og innstille oss etter, men det er likevel ikke det eneste og ikke alltid det viktigste hensynet vi skal ta, heller ikke for den delen av arbeidet der vi tydelig er et tradisjonsarkiv. At arkivet går inn for å dokumentere hverdagslige skikker som

vannbæring (NEG 5) og hogst og bruk av ved (NEG 233) bør ses som et bevisst kulturpolitisk valg. Vår påstand har vært at dagliglivet til vanlige mennesker har en verdifull og interessant historie. Arkivet har gitt seg selv retten til å verdsette skikker det ikke er gitt at publikum ser som spesielt verdifulle. Men vi mener at vi også har plikt til å dokumentere tradisjoner som er alt annet enn gode og verdifulle. Ifølge UNESCO har ikke de slemme tradisjonene krav på vern (St.prp. nr. 73, 11). For oss er det lite aktuelt å skulle utelukke vond og uetisk tradisjon fra dokumentasjonsarbeidet. For eksempel er ikke bruk av ris og andre skremsler i barneoppdragelsen noe vi mener det er verdifullt å føre videre, men som samfunn har vi behov for å ta vare på kunnskaper om dette.

I tillegg til at vi er et tradisjonsarkiv som tar vare på kunnskaper om skikker og tradisjoner, har det vist seg at spørrelistene kan være et godt verktøy til å drive med samtidsdokumentasjon av kulturhistoriske fenomener i en videre forstand.

Frem til slutten av 1970-tallet var de etnologiske spørrelistene historisk orienterte. Likevel handler svarene *også* om samtiden. De gir blant annet innblikk i hva man mente og visste om fortidige forhold da svarene ble skrevet ned. I undersøkelsen om død og begravelse fra 1957 (NEG 64) blir det spurt om hvordan barna deltok i stellet av de døende og døde. I svarene får vi også vite om hvordan barna tok skade av å bli utsatt så tett og så mye for død. I Norge var dette en aktuell debatt på 1950-tallet. På 1920-tallet var det knapt noe tema. Vi får altså samtidsdokumentasjon på kjøpet i de eldre spørrelistene. Men fra slutten av 1970-tallet ga kulturhistoriske arkiver og museer seg selv i oppdrag å drive med samtidsdokumentasjon på systematiske måter, og dette var en ny agenda (Velure 1987; Jensen og Swensen 2007).

Samtidsdokumentasjon ble et aktuelt

og kontroversielt tema i norsk folkeminne- og folkelivsgransking fra slutten av 1960-tallet. Det var en internasjonal trend at tradisjonsfagernes betydning for den levende kulturutviklingen kom under debatt. Folklorister og etnologer så mot sosiologien og antropologien for metodologisk inspirasjon. Fredrik Skott tolker det nokså intense oppgjøret om spørrelistene i Sverige som ledd i et generasjonsoppgjør i etnologifaget, der foreldregenerasjonens autoritet måtte ryddes til side for at nye stjerner skulle få skinne (Skott 2008, 21ff.). Yngre forskere utsatte museer og arkiver for venstreradikal ideologikritikk. Det ble sagt at disse institusjonene i sørgelig liten grad var i stand til å speile tidligere tiders samfunn. En følge av kritikken var at unge, radikale svenske museumsarbeidere satte i gang et samarbeid de kalte SAMDOK (etablert i 1977). Ved å opprette arbeidsgrupper som til sammen skulle drive med samtidsdokumentasjon av alle grenene i arbeidslivet, samt hjemmelivet, skulle de unngå å gjenta fedrenes blemmer. To år etter at SAMDOK ble dannet i Sverige tok årsmøtet i Norsk Museumsforbund opp samtidsdokumentasjon som tema. Ved inngangen til 1990-tallet var samtidsdokumentasjon i ferd med å bli formelt etablert som et av de kulturhistoriske museenes ansvarsområder, men innsatsen gikk noe i rykk og napp. For å bøte på dette ble det i 1995, fortsatt inspirert av det svenske SAMDOK-nettverket, etablert et nasjonalt museumsnettverk for å koordinere samtidsdokumentasjonen ved norske museer. Dette nettverket har vært viktig, ikke minst som modell for de andre nasjonale museumsnettverkene, som i dag betyr mye for den faglige utviklingen på museumsfeltet.

Etnologiens vending mot samtiden ble en vitamininnsprøytning for Norsk etnologisk gransking. Arkivet var raskt på ballen. Alt 1976 var vi i gang, med en undersøkelse

om *Bruk av poteter i dag*. I oppsettet er det tydelig hvordan spørsmålsstillingen ble gjennomført personlig, da vi begynte å spørre om samtiden. Vi ber ikke lenger om opplysninger om hvordan det var i bygda tidligere, men hva har De gjort og hva har De opplevd? (NEG ble dus med medarbeiderne først i 1979.) I innledningen til undersøkelsen forklarer arkivet at ved å ta opp igjen spørsmål som også ble stilt i 1950, kan vi få en sammenhengende dokumentasjon av hvordan poteten er blitt brukt i kostholdet de siste 100–150 årene.

Mot slutten av 1970-tallet endret altså spørrelistene og svarene karakter. Spørsmålene ble stilt slik at de handlet like mye om samtiden som om fortiden. Spørsmålsstillingen ble mer subjektiv, ikke *Hvordan var det på ditt hjemsted?*, men *Hva kan du huske?* Listene ble kortere, med færre og mer åpne spørsmål. Idealet ble at den som svarer skulle gi personlige vitnesbyrd om fortiden, tappet av egne, subjektive minner. Samtidig med denne utviklingen ble spørrelistevisdomsheten utsatt for kritikk, særlig innenfor svensk etnologi. Jonas Frykman var blant de som hevdet at tradisjonsarkivene var ubrukelige med moderne forskningsmål (Frykman 1979). De kunne bare brukes til å lage disneyland-utgaver av folkekulturen. Hovedlinjene i kritikken var at spørrelistene ble brukt til å bekrefte det forskeren allerede mente at han visste, som illustrasjoner til analyser, for å gi farge til fremstillingen, til å projisere forskerens forestillinger ut på verden, mer enn til å transportere verden inn i arkivet (Lilja 1996, 246). Kritikerne fikk vist frem noen sider ved spørrelistedokumentasjonens historie, men i ettertid virker analysene ensidige. Det er ikke lett å se hvorfor spørrelistedokumentasjon i seg selv skulle være mer selvbekreftende enn andre metoder. Det blir mer et spørsmål om hvordan du bruker metoden.

Samtidsdokumentasjonen med NEG's

spørrelistene har ikke fulgt noen overordnet, systematisk plan, med det har utviklet seg noen bærende prinsipper. Vi bygger arkivet ved å ta opp igjen gamle temaer. Vi bygger også arkivet ved å ta opp temaer vi godt kunne spurt om tidligere, men som ble forsømt. I 1994 spurte vi for første gang om hager og hagestell. Temaet passer inn i den øvrige dokumentasjonen av dagligliv og husstell. I tillegg til videreføringen av vårt gamle folkelivsarkiv har vendingen mot samtiden ført til at vi tar opp temaer fordi de har aktualitet. For eksempel har vi dokumentert folks deltakelse ved historiske anledninger som kongelige bryllup, OL på Lillehammer og minnemarkeringene etter terroraksjonen 22. juli. Vi har fulgt fremveksten av nye skikker, som bruken av spontanaltere ved dødsulykker og innføringen av pizza i det norske kostholdet. For NEG kan temaer bli aktuelle fordi endringer i samfunnet gjør at en bestemt type opplevelser eller kunnskap er i ferd med å bli sjelden. Vi dokumenterte bruk av tobakk i 2004, da den strengeste røykeloven kom. Vi dokumenterte fjernsynsvaner i 1990, rett før fjernsynsmonopolet falt. Vi kommer til å gjøre en ny undersøkelse av folks fjernsynsvaner høsten 2013, fordi ny teknologi åpenbart har ført til store endringer.

Når det gjelder å dokumentere nye trender og aktuelle spørsmål vil NEG's dokumentasjonsmetode nødvendigvis ha visse begrensninger. Den sosiologiske profilen til medarbeiderkorpset vil ha konsekvenser for hvordan vi kan regne med å få spørsmål besvart. Dette var enda tydeligere før vi begynte med elektroniske undersøkelser i 2011, da hovedtyngden i medarbeiderkorpset var folk over seksti. Den første elektroniske spørrelisten fra NEG ble sendt ut etter terroraksjonen 22. juli. Mange unge ble drept og unge var sterkt involverte i minnemarkeringene, derfor måtte vi gjøre et forsøk på å få unge folk i tale. Vi fikk

sterk respons på denne første elektroniske undersøkelsen, og denne begynnelsen har nok preget arbeidet vårt med å fornye. Fra flere nordiske søsterarkiver hører vi at de tviler på at det vil gå å få folk til å skrive fyldige svar på kvalitative elektroniske spørrelistene. Vår erfaring er det motsatte. På relativt kort tid har vi mer enn tredoblet antallet som vil skrive for oss, og samtidig har vi fått rettet opp noen av skjevhetene i medarbeiderkorpset. Vi har fått flere unge og flere som bor i byene. Likevel gjelder fortsatt den begrensningen at vi først og fremst kan bruke NEG til å spørre om emner som vi regner med at de fleste har erfaringer med.

Vi skal altså samtidig drive med vern av immateriell kulturarv og samtidsdokumentasjon. Begge deler er gode formål, men vi bør spørre oss om de to ambisjonene stiller samme krav. Når vi skal ta vare på immateriell kulturarv, er viderefremføring avgjørende. Flest mulig mennesker som ønsker kunnskaper om tradisjonene bør få tilgang til arkivet. Det skulle tilsi at vi burde legge materialet vi samler åpent ut på internett. Hvis vi skulle følge en slik praksis, vil det sette merkbare begrensninger for hvordan vi kan spørre om sensitive emner. Vår erfaring er at mange har lett for å uttrykke seg åpent og personlig i spørrelistesvar, og det gjør metoden godt egnet til å dokumentere vanskelige og personlige spørsmål. Vi kan spørre om vold i parforhold (NEGS 61) og konflikter i arveoppgjør (planlagt undersøkelse), og folk er faktisk villige til å svare. Hvis vi skulle begynne med en åpen publisering av svarene fra undersøkelsene vil vi rimeligvis bli mer forsiktige med å gå inn i mulige konfliktsoner og stille spørsmål som kan få folk til å utlevere seg. Et opplegg som er strømlinjeformet i det ene henseendet kan med andre ord være begrensende i det andre.

Nysgjerrighetsdrevet forskning

I museenes og arkivenes arbeid med samtidsskildring blir det klart at ikke alt kan tas vare på. Hva skal vi samle for ettertiden? Skrekkscenariet er at dokumentasjonen vi samler ender som døde dynger med opplysninger, som ingen har ork til å undersøke om kan brukes til noe. Den norske tradisjonsforskeren og museums mannen Magne Velure pekte på denne utfordringen da han evaluerte innsatsen til det svenske SAMDOK i 1987, ti år etter at satsningen begynte (Velure 1987). Han hevder at enkelte i museumssektoren har hatt en naiv holdning til dokumentasjon. De har tenkt at de kunne "samle først og spørre etterpå". Velure mener det som regel vil være en fordel om forskningsmål og problemstillinger finnes før man setter i gang omfattende dokumentasjonsprosjekter. Som følge av kritikken sier han at museene må være forskningsinstitusjoner for at de skal kunne drive med god dokumentasjon og samlingsforvaltning (*Museum. Mangfold, minne, møtestad*. NOU 1996: 7). Med vår egen forskning peker vi ut emner vi selv mener er viktige eller spennende. Denne formen for spissing og tematisering av dokumentasjonen vil hjelpe de som kommer etter med å finne frem i kunnskapen vi magasinerer.

I tillegg til de gode bivirkningene det gir dokumentasjonen (både av samtiden og av den immaterielle kulturarven) at innsamlingen vår er forskningsdrevet, har det en selvstendig verdi at vi deltar i nysgjerrighetsdrevet kultur- og samfunnsforskning. Spørrelistesvar er en spesiell kildetype, som gjør det mulig å gjennomføre forskningsprosjekter som ellers ikke ville vært tenkelige. Dialektikken, slik greske filosofer beskrev metoden, er en sosial fremgangsmåte, der ulike posisjoner og samfunnsinteresser kan møtes i samtale for å finne mer utdypende og nyanserende spørsmål, for å få bedre grep om aktuelle

problemstillinger. Ved NEG gir vi undersøkelser prioritet hvis det finnes planer om å forske på materialet. Lenge har omtrent halvparten av prosjektene våre vært gjennomført for eksterne forskningsmiljøer. Når vi får se at materialet vi samler kommer i bruk og blir lest og analysert, gir det en selvtillit til arbeidet vårt som vi tror merkes av dem som skriver for oss. De kan jo også lese i spørreoppsettene hvilke forskjellige forskningsmiljøer og forskere som er interesserte i å få dem i tale. Det vil merkes på spørsmålsstillingen at det står mennesker bak som er levende opptatt av emnet det spørres om. For at det skal bli spennende å skrive må vi klare å utfordre medarbeiderne slik at de blir nødt til å tenke gjennom spørsmål som virkelig har betydning for dem.

Demokrati

Kulturutredningen 2014 (NOU 2013:4) innleder med å stille et stort spørsmål: Hvordan skal statens kulturpolitikk begrunnes? Svarene utredningen gir er *demokrati* og *rettferdighet*. Små og store kulturinstitusjoner gir folk anledning til å delta i å bygge samfunnene de lever i. Det er kulturvirksomhet som danner grunnlaget for sosiale fellesskap. Det demokratiske idealet om at alle samfunnets medborgere bør ha like muligheter til å påvirke vilkårene for sine egne liv, betyr derfor at vi i utviklingen av kulturinstitusjoner hele tiden bør ha et våkent blikk for hva som er de demokratiske kvalitetene ved de ulike institusjonene og arbeide for å realisere disse potensialene.

De fleste sporene den enkelte etterlater i offentlige arkiver er avtrykk etter samfunnsinstitusjonenes arbeidsmåter. I arkivet til NEG kan den enkelte selv velge hvilke spor han eller hun skal etterlate til ettertiden. Det er ikke bare de som skriver så bra at de får forlagskontrakt eller de som er så

kule at folk leser bloggen deres som gjelder. Alle kan være med. Den enkelte skriveren er med på å bestemme hvilken historisk dokumentasjon vi, som samfunn, skal overlate til ettertiden. Dette følger av den ganske bestemte samarbeidsformen mellom publikum og forskere som vi er avhengige av for å skape god spørrelistedokumentasjon. Det at forskerne finner frem til spennende temaer og formulerer spørsmål det kan være interessant for mange mennesker å svare på, gjør materialet verdifullt fordi det dermed inneholder et mangfold av innfallsvinkler til samme tema. Dermed får også svarene relevans som historisk kilde, fordi det blir mulig å finne frem i materialet ut fra tematiske interesser.

Frihet til å utforme eget svar

For at dette skal være sant, for at materialet virkelig skal gi et slikt mangfold av perspektiver, interesser og kunnskap omkring et felles tema, er det viktig at spørrelistene blir utformet slik at de som skal svare, faktisk får uttrykke sine egne perspektiver. Her får vi en balansegang i hvordan vi bør spørre. Spørsmålsstillingene bør være så konkrete at arkivets medarbeidere får grunn til å svare. Samtidig bør spørsmålsstillingen være åpen, i den forstand at skriveren blir invitert til å behandle temaet på egne premisser.

Den progressive generasjonen på 1970-tallet foretrakk det kvalitative dybdeintervjuet fremfor spørrelisten. Dermed kan det være interessant å se litt nærmere på de demokratiske kvalitetene til disse to dokumentasjonsformene. Med spørrelistesvar treffer man bare de delene av befolkningen som har lyst til å sette seg ned for å svare på spørsmål. Vil man finne ut hva de som ikke liker å skrive, har av tanker og erfaringer må man ty til andre metoder. Man får bare opplysninger som den som skriver verbaliserer på egen hånd. Hvis man er ute etter kunnskaper som meddeleren ikke har hatt

anledning til å snakke noe særlig om, kan intervjueren lirke eller presse eller hjelpe slike opplysninger frem. I en intervjusituasjon kan også den som spør komme med tilleggsopplysninger og korrigeringer for å få den som svarer til å forstå spørsmålene slik de var ment. Og hvis intervjueren er usikker på hvordan et svar er ment, kan hun/han følge opp med flere spørsmål, og på den måten prøve å få satt svaret inn i en sammenheng. Slik kan man bare i begrenset grad arbeide med spørrelistesvar. Men sammenliknet med intervjuet har spørrelisten også noen sterke sider. Den som svarer på spørrelisten har tid til å tenke seg om slik at personen får sagt det personen ønsker å si. Når man sitter ansikt til ansikt, vil mange oppleve et sterkere behov for ikke å skuffe den andre personen. Det kan føre til at den som svarer, blir trukket med av intervjueren og ledes til å svare på en måte som gjør intervjueren fornøyd. De som skriver spørrelistesvar har også større kontroll over hvordan de selv fremstår i svaret. I et intervju vil jo dette også bero på den sosiale situasjonen der intervjuet fant sted, og på intervjuerens bearbeidelse av teksten i etterkant.

Det at vi legger til rette for skrivernes egen tekstproduksjon, er en demokratisk verdi. Vi ønsker å angi noen temaer og lede skriverens oppmerksomhet mot noen ganske bestemte forhold, men vi ønsker ikke å lede eller begrense svarene. For noen vil likevel denne måten å spørre på virke ekskluderende. De som ikke liker å skrive tekst vil ikke kjenne seg invitert til å svare. Men så finnes det andre institusjoner som samler opplysninger om befolkningen med lukkede spørsmål og kvantitative analyser. NEG bør dyrke arkivets spesielle kvaliteter, og en av disse kvalitetene er altså at vi samlet tekster som er tematiserte fra to sider, fra spørreterens formulering av spørrelisten og fra svarerens formulering av svaret.

Mens vi arbeidet på papir, ba vi medarbeiderne om å lese hele oppsettet før de

begynte å svare. De fikk vite at vi ønsket svar med sammenhengende tekst. Med de første undersøkelsene med elektronisk skjema ble dette annerledes. Vi brukte en betalingstjeneste som heter Survey Monkey, og vi bygget opp undersøkelsene slik programvaren legger opp til, med svarfelt etter hvert enkelt spørsmål. Da svarene kom inn så vi, som vi nok hadde forventet, at det var relativt få som ga seg ut på å formulere svartekster som besto av flere sammenhengende avsnitt. Noen var det riktignok som gjorde dette, men en får vel si de brukte skjemaet på en annen måte enn oppsettet oppfordret til.

Det tok et drøyt halvår og fire NEG-undersøkelser før vi fant et mottrekk. Ved undersøkelsen *100 år med stemmerett* (NEGS 63) fant vi at vi kunne bryte ned undersøkelsen til en håndfull undertemaer, som fikk hver sin side i oppsettet. I hvert undertema tillater vi oss å stille en håndfull (fem til sju) spørsmål, som leder frem til en oppfordring om å fortelle om undertemaet. Spørsmålene om undertemaet skal altså besvares i ett og samme svarfelt. Denne måten å spørre på stiller nye krav til hvordan vi bygger opp undersøkelsen, men vi har funnet at modellen med ca. fem undertemaer med ca. fem spørsmål til hvert undertema kan benyttes til å spørre om de fleste emner. En følge av den nye måten å arbeide på er at vi nå utformer det elektroniske oppsettet først, og lar papirutgaven følge av denne.

Vi ønsker å få et bedre grep om hvordan utformingen av spørreoppsettene gir rammer for hvordan respondentene kan svare. I et forsknings- og utviklingsprosjektet støttet av Norsk Kulturråd vil vi gjennomføre tre enkle forsøk og en brukerundersøkelse. I to av forsøkene skal vi dele adresselisten for arkivets medarbeidere i to like deler, som får tilsendt forskjellige oppsett.

I den første undersøkelsen tar vi ett steg tilbake og sender halve medarbeiderkorpset

spørrelista som pdf-dokument, og ber dem sende oss svar i en vanlig word-fil. Blir perspektiveringene tydeligere eller mer komplekse hos dem som må opprette eget dokument? Vil de som svarer i det elektroniske skjemaet i større grad svare på spørsmålene som blir stilt?

I den andre undersøkelsen vil vi se på virkningene av å stille mange versus få spørsmål. I de to oppsettene vil vi spørre om de samme deltemaene. I det ene oppsettet vil vi utdype det enkelte deltemaet med opp til sju mer konkrete spørsmål, i det andre oppsettet vil vi begrense oss til tre utdypende spørsmål for hvert deltema. Får vi fyldigere svar hvis vi stiller flere spørsmål? Vil flere personer svare hvis vi stiller færre spørsmål?

For det tredje forsøket ønsker vi å ta i bruk et skjema med muligheter for navigering, redigering og illustrering, som medarbeiderne våre ikke har i dag. Vi håper at vi på denne måten kan bli kvitt de fleste av ulempene med å spørre i et elektronisk skjema. Vil folk benytte seg av redigeringsmulighetene? Hva vil de bruke dem til? I hvilket omfang og på hvilke måter vil de bruke mulighetene til å sette inn foto? Vi vet at mange av dem som skriver for oss på papir tar vare på tekstene for å bruke dem i andre sammenhenger. Dette er noe vi vil prøve å legge til rette for når vi skal utvikle vårt eget skjema.

Alle kan delta ?

Det at alle kan bli med i det kulturhistoriske dokumentasjonsarbeidet til Norsk etnologisk gransking er en sannhet med modifikasjoner. Alle kan bli med som kjenner til oss og vet hva vi driver med. I dag er det i praksis slik at bare en liten minoritet av dem som potensielt kunne tenke seg å skrive for oss faktisk vet at vi finnes. Skulle vi for alvor prøve å nå ut til et bredere lag av befolkningen, måtte det føre til drastiske

endringer i måten vi arbeider på. I dag leser vi alle svarene som kommer inn. Vi har ganske mye manuelt arbeid med å arkivere svarene, også de elektroniske svarene. Hvis vi plutselig skulle få inn si 10 000 svar på en undersøkelse, ville vi drukne i etterarbeid. Vi måtte også gi brukerne av arkivet bedre muligheter til å jobbe med svarbunkene, til å filtrere, sortere og søke, slik at mengden data en skal ta stilling til blir overkommelig. Men en slik ambisiøs satsning på å gjøre oss tilgjengelige for alle som måtte ønske å delta, må til hvis vi skal realisere potensialet vi har til å bidra med å inkludere ulike gruppers erfaringer i samfunnsminnet.

Massedokumentasjonen med bruk av spørrelistes ble etablert i de nordiske landene i en bestemt periode i disse demokratiens historie, på en tid da statssamfunnene og kulturlivet ble kraftig utvidet. Det var i folkebevegelsenes tid. Folkeminnelag og hjembygdsforeninger ble dyrket frem og blomstret opp parallelt med bondeungdomslag, sanitetsforeninger, idrettslag og fagforeninger. I Norge var det sterke koblinger mellom den organiserte dokumentasjonen av folkeminner og landsmålsbevegelsen.

I et lengre historisk perspektiv kan man se at det har funnet sted noen store veiskiller i hvordan spørrelistes har kunnet brukes til å dokumentere kulturhistoriske forhold. Skiftene kan knyttes til endringer i hvordan det har vært aktuelt eller mulig å bruke denne formen for dokumentasjon til å vise frem folket. Under eneveldet kunne spørrelistes brukes for å gjøre befolkningsgruppene, med deres håndverk, kunnskaper, tilbøyeligheter, dyder og laster, synlige for sentraladministrasjonen og statens embetsmenn. I den sene opplysningstiden ble folkeviljen dominerende som statens legitimerende grunnlag. Mye av den kreative virksomheten i 1800- og 1900-tallets politikk og kunst var utforskningen av ulike

fremgangsmåter for å vise frem folket. Kulturhistorien og folkelivsgranskningen, slik fagfeltene ble praktisert i den første halvdel av 1900-tallet, passer inn i et slikt mønster, som utvidelser av hva som kunne utgjøre folkets kulturhistorie. Dagliglivet, vanlige menneskers vanlige livsvilkår, hadde også en historie det var verdt å studere og dokumentere.

Det kan se ut til at vi nå opplever en ny endring i hvordan vi kan bruke spørrelistedokumentasjon til å gjøre folket synlig. Det er i mindre grad blitt slik at folklorister vil og kan vise fram folket. Det er i større grad blitt slik at folk vil og kan vise fram seg selv. Ved dannelsen av tradisjonsarkivene på første halvdel av 1900-tallet ble rollene til tradisjonsbærere, folkeminneramlere og folkeminnegranskere satt i et fint avstemt system (Kverndokk, Esborg og Sem 2012). Tradisjonsbærerne fikk representere folket. Kunnskapene deres var materialene folkeminneramlerne fylte tradisjonsarkivene med. Men på toppen av produksjonssystemet sto forskerne. Det var de som hadde kompetansen til å beskrive, definere og klassifisere hva slags materialer arkivene skulle fylles med. Ofte var de også smaksdommere, med stor innflytelse på hvilke verdier de ulike materialene ble tilkjent. I de siste tiårene er publikums rolle forandret. Vi lever for tett på disse endringene til at vi kan forvente å ha en god oversikt over dem, men det er åpenbart at den brede tilgangen til den nye informasjonsteknologien (internett, sosiale medier, mobiltelefoner med kameraer) er med på å endre publikums syn på seg selv.

Den offisielle politikken på arkivfeltet har blitt at publikum ikke bare skal ha annenhånds tilgang til materialet i arkivene, silt gjennom utvalgene og analysene til fagfolk. Publikum skal i størst mulig grad ha direkte adgang til arkivenes innhold (*Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv*. St.meld. nr.

24 2008-2009, 12). Den samme holdningen som vi ser i helsesektoren, der vi har beveget oss i retning av at pasienten eier sin egen sykdom, kan vi se i UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Her er grunnholdningen at det er folkegruppene, de som tradisjonsforskerne kalte tradisjonsbærerne, som eier tradisjonene, og som i størst mulig grad skal ha definisjonsmakt og råderett over dem. Hvis man skulle etablere et nytt tradisjonsarkiv i vår tid, ville det være rimelig at materialet i størst mulig grad skulle arkiveres åpent tilgjengelig for menneskene det ble samlet fra.

Norsk etnologisk gransking praktiserer i dag to tiltak for å beskytte privatlivet til de som skriver for oss og privatlivet til tredje-personer som blir omtalt. Vi anonymiserer materialet. Vi ber de som skriver om å avstå fra å skrive personnavn, og vi stryker alle personnavn vi likevel får inn, før svarene tas inn i arkivet. *Avidentifisering* kaller Datatilsynet denne lettere formen for anonymisering, der personen, ut fra sammenhenger som beskrives, fremdeles vil kunne identifiseres av mennesker som kjenner vedkommende godt. Vi underlegger i tillegg materialet en klausul om ikke-spredning og etisk bruk. Når noen vil bruke spørrelistesvarene må personen først skrive under på en avtale der vedkommende lover å ikke bruke materialet til skade for opphavspersonen eller andre omtalte personer, og heller ikke gi materialet videre til andre. Det er rimelig å se vår praksis for vern av medarbeiderne i sammenheng med omleggingen til å drive med samtidsdokumentasjon, sent på 1970-tallet. Likevel var det først på andre halvdel av 1990-tallet vi begynte å anonymisere materialet. Første fremstøt i denne retningen gjorde vi i 1994, da svarene kom inn til *NEG169 Personlig hygiene i eldre tid*. Her fikk vi inn mange opplysninger som kunne oppfattes som både nærgående og avslørende, og arkivet fant det mest ryddig

å anonymisere hele svarmaterialet. Fire år senere, ved utsendelsen av *NEG177 Vennskap*, fastsatte arkivet som praksis at alle nye spørrelistesvar skulle anonymiseres. Praksisen med avtaleskjemaer og klausul om ikke-spredning og etisk bruk etablerte arkivet på midten av 2000-tallet. NEG så behovet for en slik klausul da internett begynte å gjøre seg gjeldende. De nye mulighetene for å spre materialet i elektronisk form måtte vi sette en skranke mot.

I Norge har vi opplevd en stadig skjerpet standard for personvernet innenfor forskningen, fra Datatilsynet ble opprettet i 1980, til de nasjonale forskningsetiske komiteene ble etablert i 1990 og til vi fikk den i nordisk sammenheng nokså strenge Personopplysningsloven i 2000. NEG har fulgt denne utviklingen tett. En av våre forskere satt flere år i Den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

Det er hensyn til personvern og forskningsetikk som har fått oss til å anonymisere dem som skriver og til å verne om opplysningene de gir oss. Arkivet etablerer en relasjon til medarbeiderne der vi forsøker å fremstå som trygge, ansvarlige og troverdige. Fra denne posisjonen ber vi om private og fortrolige opplysninger, iblant om ganske sensitive emner (vold i parforhold, seksualopplysning). Vi kan ikke regne med at alle de som skriver for oss har oversikt over hvordan tekstene deres kan bli brukt etter at de har gitt dem fra seg, og at de kan være i stand til å styre tekstproduksjonen sin etter dette. Derfor må arkivet beskytte medarbeiderne i en sterkere grad enn de beskytter seg selv.

Spørsmålet om anonymisering er imidlertid ikke enkelt. I noen (eldre) forskningsarbeider kan anonymiseringen virke som en form for geografisk essensialisering av kulturen. Personlige vitnesbyrd omsettes til nasjonal eller regional kultur: 'Slik er de norske juletradisjonene'; 'Dette er det

tradisjon for i Telemark'. Anonymiseringen av dem som skriver kan også ses som et trekk fra forskerne til å få makt over tekstene de samler. Informantene vet kanskje ikke sitt eget beste. Det er forskerens dømmekraft som må gjøres gjeldende. Den innsamlede dokumentasjonen må behandles som forskerens materiale.

Det er interessant å se at i enkelte eldre forskningsarbeider blir ikke meddelerne anonymisert. I Svale Solheims bok om nemningsfordommer med fiske har han satt inn en komplett liste over personene han siterer, med fullt navn og bostedskommune (Solheim 1940). I Finnland har man også fulgt en helt motsatt linje. Der utlyses det årlig store minneoppgaver, og vinnerne kommer i avisen med navn og bilde, og tekstene deres blir trykket og opphavspersonen navn blir slett ikke utelatt. Åndsverksloven er tydelig på at når man mangfoldiggjør eller viser frem et åndsverk, har opphavspersonen rett til at signaturen hans eller hennes skal følge åndsverket (Bing 1998). Det vil være vanskelig å påstå annet enn at spørrelistesvar er åndsverk, på linje med brev og dagbøker. At den som skriver kan velge å være anonym går ikke mot åndsverksloven, men at opphavspersonen ikke gis anledning til å signere åndsverket gjør det.

Det er heller ikke slik at det automatisk vil svekke personvernet hvis vi skulle begynne å publisere svarene. Publikum er i dag vant med å innhente opplysninger fra ulike kunnskapsressurser på internett. Hvis svarene publiseres vil forfatterne få et bedre grep om hvordan svarene deres fremstår i arkivet, og de vil få anledning styre hvilke opplysninger de ønsker å gi fra seg ut fra dette.

Hvordan vi velger å takle spørsmålene om publisering og anonymisering er viktige sider ved systemet vi utvikler. Her må vi utrede hvilket spillerom vi har opp mot de juridiske betingelsene som gis blant annet i

personopplysningsloven og forvaltningsloven, og vi må vurdere om det er mulig for oss å lage et åpent system som kan ivareta vern av privatlivet til omtalte tredjepersoner på en etisk forsvarlig måte. Det er klart at det vil påvirke hvordan folk skriver hvis vi skulle begynne å publisere svarene. Av tekstene vi får inn, gjetter vi at noen medarbeidere setter pris på anonymiteten, det å slippe å stå ansikt til ansikt med leseren. Da kan de slappe av, og det blir ikke så farlig med disposisjon og rettskrivning så lenge budskapet kommer gjennom. Skrivningen for arkivet blir et fristed. Vi er nettopp *ikke* et sted der man viser seg frem for venner og kjente. Det gjør at materialet vi samler er ganske annerledes det folk skriver om livene sine i blogger og i sosiale nettverk. Vi vil gjennomføre en brukerundersøkelse for å få kunnskaper om hvordan de som skriver for oss ser på disse spørsmålene.

Sluttord

Norsk etnologisk gransking ble opprettet som et arkiv for å dokumentere skikker og tradisjoner. Siden er NEG i tillegg blitt et arkiv som skal drive med kulturhistorisk samtidsdokumentasjon. UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven har gitt rollen vår som tradisjonsarkiv ny aktualitet. Det er en spennende tid for arkivet. Vi mener at vi har noen gode kvaliteter. Vi driver med langsiktig dokumentasjon av dagliglivets kultur. Vi har spesiell kompetanse for utforming og gjennomføring av kvalitative spørreundersøkelser. Vi administrerer en sjelden form for balansert samarbeid mellom forskere og publikum. Virksomheten vår burde ha en framtid hvis vi klarer å videreføre dette i den elektroniske kommunikasjonens tidsalder.

Hvis vi også klarer å lage et godt fungerende åpent elektronisk tradisjonsarkiv, der folk kan se egne og andres bidrag publisert, kan vi håpe på å tilegne oss en demokratisk

kvalitet som vi ikke har hatt tidligere. Vi kan bli et ”møtested for mennesker som har ulik bakgrunn og interesser, og som normalt ikke har noen grunn for å samhandle med hverandre” (*Kulturutredningen 2014*, 66f.). Vi kan bli et sted der folk må ta inn over seg ”et mangfold av meninger og ytringsformer, inkludert meninger man er uenig i eller misliker.” Dermed kan vi være med på å bygge opp ”uenighetsfellesskapene som må ligge til grunn for et fungerende demokrati.” (ibid.). Men hva anstrengelsene våre faktisk vil lede til, gjenstår å se.

Litteratur

- Alver, Bente Gullveig, Tove Ingebjørg Fjell og Ørjar Øyen (red.) 2007: *Research ethics in studies of culture and social life*. FF Communications 292. Helsinki, Suomalainen tiedeakatemia.
- Assmann, Aleida 2011. *Cultural memory and Western civilization. Functions, media, archives*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bing, Jon 1998. ”Rettslige aspekter ved elektronisk formidling av materiale fra arkiv, museum, bibliotek, universitet og visse andre institusjoner.” I Knut Aukrust og Bjarne Hodne (red.): *Fra skuff til skjerm. Om universitetenes databaser for språk og kultur*. Oslo, Universitetsforlaget. 196–221.
- Degh, Linda 1989. *Folktales and society. Story-telling in a Hungarian peasant community*. Bloomington Indiana, Indiana University Press.
- Frykman, Jonas 1979. ”Ideologikritik av arkivsystem.” *Norveg* 22: 231–242.
- Glassie, Henry 1999. *The potter's art*. Philadelphia, Indiana University Press.
- Grønstad, Line 2013 (under utgivelse). ”Spørje på papir eller digitalt? Eksempelet spørjelista Minnemarkeringane etter 22. juli 2011.” *By og bygd* XLV.
- Herstad, John 2003. ”De 43 spørsmål. En arkivnær introduksjon til politiske og administrative prosesser.” I Kristin M. Røgeberg (red.): *Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli. Bind 1 Akershus stift og amt, Østfold, Akershus*. Oslo, Solum: 9–40.
- Hoffmann, Marta 1946. ”Norsk etnologisk gransking.” Særtrykk av *By og bygd* VI. *Immateriell kulturarv i Norge*. ABM-utvikling 2010.
- Jensen, Inger og Grete Swensen 2008. ”Museene og samtidsdokumentasjonen.” I Bjørn Fjellheim og Anne-Sofie Hjelmdahl (red.). *Inn i et nytt årtusen – museene og samtiden*. Oslo, Novus: 23–48.
- Kulturutredningen 2014*. NOU 2013: 4. Kulturdepartementet.
- Kverndokk, Kyrre, Line Esborg og Leiv Sem 2012. ”Kapittel 1: Innleiing.” I Line Esborg, Kyrre Kverndokk, og Leiv Sem (red.): *Or gamalt. Nye perspektiver på folkeminner*. Oslo, Norsk Folkeminnelag: 5–10.
- Lid, Nils 1931. *Wilhelm Mannhardt og hans samling av norske folkeminne*. Oslo, Norsk folkeminnelag.
- Lilja, Agneta 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen*. Uppsala, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.
- Magnus, Bi Five 1997. *Dagbok fra en dag i Norge*. Oslo, Pax.
- McDonald, David (red.) 2013 (under utgivelse): *Expression, Representation, and Resistance: A Hundred Years of Music and Song among Palestinians*. Philadelphia, Indiana University Press.
- Museum. Mangfald, minne, møtestad*. NOU 1996: 7. Kulturdepartementet.
- Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv*. Stortingsmelding nr. 24 (2008-2009).
- Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern*

- av den immaterielle kulturarven.* Stortingsproposisjon nr. 73 2005-2006. Det Kongelige Utenriksdepartementet.
- Rehnberg, Mats 1947. "Forskarna bland folket." *Fataburen*. 155–184.
- Ropeid, Andreas 1979. "Om spørjelister i Noreg." *Dugnad* nr. 2 1979: 26–33.
- Skjeltbred, Ann Helene Bolstad 2006. "Hva slags svar? Spørrelister som metode og materialet som kilde." I Anne Moestue og Ann Helene Bolstad Skjeltbred (red.): *Kunnskapssamtaler. By og Bygd* XXXIX. Oslo, Norsk Folkemuseum: 22–44.
- Skott, Fredrik 2008. *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. Göteborg. Institutet för språk och folkminnen.
- Solheim, Svale 1940. *Nemningsfordomar ved fiske*. Oslo, Det norske videnskapsakademi.
- Velure, Magne 1987. "SAMDOK – målsättning och genomförande." *RIG* nr. 3: 65–73.